

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2016 metai

2

LI

Vilnius 2017

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2016

2

Vilnius 2017

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2016

2

Vilnius 2017

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2017
© Straipsnių autoriai, 2017

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

ANDREJ R Y Č K O V

MIRTIES BAUSMĖS VYKDYMAS VALDOVO IŠDAVIKAMS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE 1447–1529 M.

ANOTACIJA Straipsnyje nagrinėjamas mirties bausmės vykdymas asmenims, nuteistiems už valdovo išdavystės nusikaltimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. viduryje – XVI a. pirmajame trečdalyje. Atliekant tyrimą buvo pasitelkti rašytiniai ir archeologiniai šaltiniai. Dėl jų fragmentiškumo pagrindine pasakojimo ašimi kaip analogija pasirinktas 1515 m. egzekucijos, skirtos už brolių dūstę, aprašymas. Šis atvejis analizuojamas ir lyginamas su turimais duomenimis, reprezentuojančiais valdovo išdavikų egzekucijų atvejus. Priede pateikiamas mirties bausme nuteistų asmenų sąrašas.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, baudžiamoji teisė, valdovo išdavystė, *lėse-majestė*, mirties bausmė, egzekucija, nuskandinimas, nukirsdinimas, ketvirčiavimas, sudeginimas.

1510 m. kovo 11 d. iš Vilniaus išsiųstame laiške valdovo raštininkui ir Trakų pilininkui Jonui Bogdanaičiui Sapiegai Trakų vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) kancleris Mikalojus Mikalojaitis Radvila rašė¹:

¹ Už šio šaltinio tekstą dėkoju kolegai Sergejui Polechovui (Maskva). Dokumento apraše klaidingai nurodyta data – „iki 1517 m.“ Laiške nurodyta laiško parašymo vieta, mėnuo ir diena (Vilnius, kovo 11 d.). Metus nustatėme pagal laiške minimus asmenis ir jų pareigybes. M. M. Radvila 1510 m. birželio 20 d. Krokuvoje buvo oficialiai paskirtas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu. Dar būdamas Trakų vaivada 1510 m. pirmojoje pusėje jis *de facto* ėjo LDK kanclerio pareigas. *Архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук* (toliau – *АСПБИНРАН*), Коллекция Соловьева Сергея Васильевича, к. 124,

prieš tai valdovas [...] man buvo rašęs apie tą mano išdaviką Eską, kuris gi, pas mane tarnaudamas, mane, savo poną, išdavė, kad aš jį palikčiau ramybėje, kol Jo Mylista [valdovas] laimingai atvyks į šią valstybę [...] [Lietuvos] Didžiąją Kunigaikštystę [...]. Dėl to Tavo Mylistos prašau, kad Tavo Mylista malonėtųm dėl to [reikalo] mane Jo Mylistai valdovui užtarti, kad Jo Mylista valdovas malonėtų mane nuo to išlaisvinti savo raštu, kad aš pagal teisės paprotį, kurio laikomasi nuo seno [...] [Lietuvos] Didžiojoje Kunigaikštystėje, galėčiau tam savo tarnui pats teisingumą įvykdyti, ir ko bus nusipelnęs, tegu teisėtai kenčia².

Du M. M. Radvilos laiške išryškinti aspektai – išdavystės termino vartojimas (rusėn. *зrada*) ir paties valdovo įsikišimas, leidžia daryti prielaidą, kad Eska buvo ne eilinis ponui prasikaltęs tarnas, o galbūt Lietuvos didžiojo kunigaikščio (toliau – Ldk) išdavikas³. Esko įvykdytas nusikaltimas ir net jo paties tapatybė dėl šaltinių duomenų ribotumo lieka neišaiškinti. Nėra žinoma, ar M. M. Radvila, proteguojamas J. B. Sapiegos, gavo valdovo leidimą, ar teisingumas buvo įvykdytas tik po to, kai valdovas atvyko į LDK; net nėra aišku, ar Eska buvo nubaustas mirties bausme, ar išteisintas ir reabilituotas.

Iš M. M. Radvilos laiško išaiškėja, kad didžiojo kunigaikščio institucija XVI a. pradžioje pabrėžtinai siekė reprezentuoti savo galią teisingumo vykdymo procese, ypač tais atvejais, kai nusikaltimai buvo siejami su valdovo išdavyste. M. M. Radvila nedrįso pasikėsinti į šią prerogatyvą be valdovo pritarimo. Įvykdyti teisingumą tarnui „savo rankomis“ neleido didžiojo kunigaikščio galia, kurią pažeidęs Trakų vaivada ir LDK kancleris M. M. Radvila galėjo brangiai sumokėti. Po dviejų mėnesių – birželio 20 d., Krokuvoje M. M. Radvila ne tik *de jure* buvo patvirtintas LDK kancleriu, jam taip pat buvo suteikta Vilniaus vaivados pareigybė⁴.

op. 1, № 7; *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku, Spisy*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, s. 52, 124–125; *Lietuvos Metrika (1499–1514), 8-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius (toliau – *LM 8*), Vilnius, 1995, nr. 488, p. 354–355.

² АСПБИИРАН, Коллекция Соловьева Сергея Васильевича, к. 124, оп. 1, № 7, л. 1: [...] *перво сего(о) з(о)с(но)д(а)рь [...] до мене писал о тог(о) зрадцу моег(о) о Еска, который жо, в мене служащи, мене, пана своег(о), зражал, абых я ему дал впокои до щастног(о) приеханя его м(и)л(о)сти ку здешнему панству [...] Великому кн(я)зтву [...]. Про то твое м(и)л(о)сти проишу, абы твоя м(и)л(о)сть рачил о том за мною до з(о)с(но)д(а)ря его м(и)л(о)сти причину мети, иж бы его м(и)л(о)сть з(о)с(но)д(а)рь рачил мене с тог(о) листом своим вызволити, иж бых я подле обыча прав стародавна захованых въ [...] Великом кн(я)зтве моцон был на тог(о) слугу моег(о) сам право осадити, и чог(о) будет заслужил, нехаи с права тог(о) втерпуть [...].*

³ Plačiau apie valdovo išdavystės sampratą LDK: A. Ryčkov, Valdovo išdavystės kaip nusikaltimo sampratės ištakos Lietuvoje, *Lietuvos istorijos metraštis. 2013 metai*. 2, 2014, p. 49–63; A. Ryčkov, Internal Factors Behind the Emergence of the Law of Treason in the Grand Duchy of Lithuania in the Mid-Fourteenth – to Mid-Fifteenth Centuries, *Lithuanian Historical Studies*, vol 20, 2016, p. 31–52.

⁴ 1510 m. birželio 20 d. Ldk Žygimanto Senojo raštas, *LM 8*, nr. 488, p. 354–355.

Šiame straipsnyje gilinsimės į vieną iš valdovo teisminę galią reprezentuojančių aspektų⁵ – į viešųjų mirties bausmių vykdymo praktiką LDK. Neketiname visapusiškai ištirti mirties bausmės vykdymo fenomeno, koncentruosimės tik į šios bausmės pažinimą valdovo išdavystės nusikaltimo kontekste XV a. viduryje – XVI a. pirmajame trečdalyje. Valdovo išdavyste laikome bendrą tapatumą turinčios asmenų grupės nario (arba kelių narių) politinį nusikaltimą, nukreiptą prieš šios grupės lyderį (suverenų valdovą) ir jo valdžios autoritetą reprezentuojančias struktūras. Analizuodami vidinius valdovo išdavystės nusikaltimo sampratos LDK atsiradimo veiksnius nustatėme, kad XV a. viduryje ji kokybiškai pakito. Vis intensyviau kuriantis valstybinėms struktūroms, ištikimybės ir lojalumo ribų peržengimas imtas suvokti ne kaip priešiško valdovui demonstravimas, o kaip išdavystės nusikaltimas⁶. Tyrimą baigsime Pirmojo Lietuvos Statuto (toliau – PLS) įsigalėjimo data. Nors valdovo išdavystės samprata kompleksiskai buvo apibrėžta tik Antrajame Lietuvos Statute 1566 m.⁷, tačiau PLS taip pat užfiksuotos svarbios šios sampratos korekcijos. Pavyzdžiui, išskirtinė bausmė – sudeginimas, buvo numatyta valdovo raštų ir antspaūdų klastotojams bei naudotojams⁸.

Viešų mirties bausmių praktikos LDK pažinimas kol kas žengia pirmuosius žingsnius⁹. Požiūris į mirties bausmių vykdymą LDK dažniausiai atskleidžiamas teisės istorijos diskurse, daugiausia dėmesio skiriant teisinių normatyvinių šaltinių duomenims¹⁰. Teisminės didžiųjų kunigaikščių galios klausimą mirties bausmių vykdymo kontekste kėlė LDK teisės istorijos klasikas Juliuszas Bardachas ir Stephenas Christopheris Rowellas.

⁵ Regis, išskirtinė valdovo teisė į aukščiausią teisingumą ir jo vykdymą – regaliją, galėjo formuotis Lietuvoje jau XIV a. Sławomiras Gawlasas įtikinamai parodė, kad tokia regalija vokiečių karaliai ėmė naudoti XII–XIII a. sandūroje. Garsiausias yra 1179–1180 m. Saksonijos hercogo Henriko Liūto teismo procesas. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa, Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*, Warszawa, 2000, s. 18–21, 117.

⁶ Plačiau: A. Ryčkov, *Internal Factors...*, p. 31–52.

⁷ Комментарий разделов Первого Литовского Статута, *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, подг. С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс, Вильнюс, 2004, с. 326.

⁸ *Pirmasis Lietuvos Statutas, tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalba*, t. 3, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kiti, Vilnius, 1991, p. 68–69.

⁹ Skaitytėjui reiktų atkreipti dėmesį į Domininko Burbos ir Gitanos Zujienės darbus. D. Burba, Paprotys paleisti pasmerktąjį prašant merginai. 1769 m. įvykio Vilniuje analizė, *Lietuvos istorijos metraštis. 2008 metai. 1*, 2009, p. 27–43; G. Zujienė, *Theatrum poenarum Lietuvos raganų teismuose XVI–XVIII a., Ministri historiae. Pagalbiniai mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 343–361; G. Zujienė, Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje, *Lituanistica*, t. 61, nr. 2 (100), 2015, p. 115–127; G. Zujienė, The Death Penalty in Magdeburgian Cities of the Grand Duchy of Lithuania in the Late-16th, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 19, 2015, p. 83–110; G. Zujienė, Mirties bausmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV–XVI a.), *Lietuvos istorijos metraštis. 2015 metai. 2*, 2016, p. 5–32; Д. Бурба, Накинуть платок и выйти замуж: Дело из Вильнюса 1769 года, *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. 2014–2016*, Москва, 2016, с. 270–284.

¹⁰ G. Zujienė, Mirties bausmė Lietuvos..., p. 6–10.

Nagrinėdamas Ldk Žygimanto Senojo kanceliarijos veiklą J. Bardachas atkreipė dėmesį, kad dar iki PLS priėmimo šaltiniuose yra užuominų apie galimą mirties bausmės skyrimą valdovo raštų klastotojams¹¹. Atidžiai susipažinęs su XV a. pabaigos – XVI a. pradžios teisminiais dokumentais, J. Bardachas išklėlė hipotezę, kad mirties bausmė už šią veiklą buvo skiriama retai. Šią hipotezę perėmė ir plėtojo S. C. Rowellas¹². Anot mokslininko, faktą, kad mirties bausmė už valdovo išdavystę Ldk Kazimiero epochoje buvo taikoma retai, reiktų vertinti kaip valdovo galios silpnumą. Nei J. Bardachas, nei S. C. Rowellas neatkreipė dėmesio į galimą valdovo politikos lankstumą skiriant įvairias bausmes. Valdovo išdavystės sampratą viduramžių Prancūzijoje tyręs Simonas Hirschas Cuttleris teigia, kad teismo procesai, susiję su kaltinimais išdavyste, pasižymėjo lankstumu. Viena vertus, nuteistieji galėjo prarasti gyvybę ir turtą, bet egzistavo galimybė visiškai arba iš dalies atgauti valdovo malonę. Asmenys, atgavę valdovo malonę, vis vien galėjo būti persekiojami, todėl kaltinimai valdovo išdavyste veikė kaip politinės kontrolės mechanizmas¹³. „Lietuviškų“ šaltinių medžiaga rodo, kad valdovas turėjo galimybę tiek pralieti kraują, tiek užsirūstinti arba atleisti ir pasigailėti. Pavyzdžiui, šias valdovo prerogatyvas deklaravo Ldk Gediminas 1323 m. gegužės 26 d. laiške Vokietijos miestams¹⁴.

Šaltiniai, kuriuose aprašomi mirties bausmės vykdymo atvejai valdovo išdavikams, yra labai lakoniški. Dažniausiai iš jų aiškėja tik pats mirties bausmės vykdymo faktas, rečiau – mirties bausmės vykdymo forma (plačiau žr. Priedą). Šią rašytinių šaltinių medžiagą papildysime ir praplėsime, remdamiesi archeologų ir medicinos antropologų tyrimais¹⁵. Pavienės užuominos rašytiniuose šaltiniuose neleidžia rekonstruoti viešosios mirties bausmės vykdymo tiesiogiai, todėl tolesniame tyrime remsimės analogija. Kaip pagrindinio pasakojimo ašimi pasinaudosime vieninteliu žinomu XVI a. pradžios deta-

¹¹ J. Bardach, Z praktyki kancelarii Litewskiej za Zygmunta I Starego, *Prace z dziejów Polski feudalnej. Ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 Rocznicę urodzin*, Warszawa, 1960, s. 340–342; J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 368–370.

¹² S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai? Kazimieras Jogailaitis ir Lietuvos diduomenė 1440–1481 metais, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 45–74; S. C. Rowell, Bears and Traitors, or: Political Tensions in the Grand Duchy, ca. 1440–1481, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 2, 1997, p. 28–55.

¹³ S. H. Cuttler, *The Law of Treason and the Treason Trials in the Later Medieval France*, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 2003, p. 2–3, 54.

¹⁴ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, nr. 21, p. 59–60: [...] *in quibus habemus [...] perdere et salvare* [...].

¹⁵ І. Д. Потехіна, О. Д. Козак, Антропологічні дослідження поховань в Успенському соборі Києво-Печерської лаври, *Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Збірник наукових праць*, вип. 2, Київ, 1999, с. 92–94; Г. Ю. Івакін, О. Д. Козак, До питання про ідентифікацію поховань у саркофагах Успенського собору Києво-Печерської лаври, *Нові дослідження давніх пам'яток Києва: Матеріали наук. конф. Національного заповідника „Софія Київська“*, (Київ, 22–23 листопада 2001 р.), Київ, 1999, с. 86–87.

liu mirties bausmės vykdymo aprašymu, atsiradusiu atsitiktinai, kadangi nuteistojo buvo pasigailėta.

1515 m. gegužės mėnesį žemės maršalka Jonas Mikalojaitis Radvila nagrinėjo Stanislovo Butkaičio našlės Barboros bei jos vaikų Jono bei Andriejaus ir velionio vyro brolio Kasparo ginčą dėl vyro turto dalies¹⁶. Iš naracinės teismo sprendimo dalies aiškėja, kad Stanislovas dar Ldk Aleksandro valdymo laikotarpiu nužudė vieną iš savo brolių, todėl kiti du – Kasparas ir Venclovas, kreipėsi į valdovo teismą dėl broliųžudystės. Bylą išsprendęs Ldk Aleksandras ir Ponų taryba „įsakė [...] už tokį smurtą jį įduoti rotušei, [kad būtų] nubaustas“¹⁷.

Išdavyste kaltintų asmenų bylas kaip aukščiausio teisingumo garantas taip pat sprendė didysis kunigaikštis ir aukščiausi valstybės urėdai. Vienas ankstyviausių pavyzdžių – įvykiai po nesėkmingo sąmokslų prieš Ldk Kazimierą 1481 m.¹⁸ Dalis sąmokslininkų – kunigaikščiai Mykolas Olelkaitis ir Jonas Alšėniškis, buvo suimti ir teisiami. Apie tai užsimenama Trumpajame Voluinės metraštyje, kuriame pateikti net bylą nagrinėjusių teisėjų vardai. Teisėjai buvo Ldk Kazimieras bei aukščiausi valstybės pareigūnai – Vilniaus vaivada Alekna Sudimantaitis ir Trakų vaivada Martynas Goštautas¹⁹. Turimi duomenys rodo, kad didžioji dalis išdavikų, kuriems buvo įvykdyta mirties bausmė, prieš tai buvo teisiami²⁰. Tik išskirtiniais atvejais mirties bausmė būdavo skiriama ne teismo sprendimu, tačiau ir tada būta valdovo žinios ir pritarimo.

1508 m. kunigaikščio Mykolo Glinskio maišto metu į valdovo teismą kreipėsi Ontropecas Kurbačičius, kuris kaltino Čečersko (dab. Gomelio sritis, Baltarusija) miestiečius ir visą valsčių nužudžius (nuskandinus) jo tėvą Kurbaką²¹. Iš bylos išaiškėjo, kad Kurbaka buvo vieno iš išdaviko kunigaikščio Mykolo Glinskio šalininkas – Nikolskio vietininkas Čečerske, tačiau, regis, prie išdavystės nepripusėjęs. Byla baigėsi Čečersko miestiečių ir valsčiaus naudai, kadangi „mes [Ldk Žygimantas Senasis] buvome jiems liepę tą viet-

¹⁶ *Русская историческая библиотека*, т. 20: *Литовская Метрика, Книги судных дел* (toliau – *РИБ*, т. 20), Санктпетербург, 1903, № 187, столб. 246–249.

¹⁷ Ten pat, т. 20, nr. 187, st. 247: [...] *сказаль* [...] *за таковое мардерство выдати его на ратушь на згубенье*.

¹⁸ Plačiau apie sąmokslą: A. Krupska, *W sprawie genezy tzw. spisku książąt litewskich w 1480–1481 roku. Przyczynę do dziejów walki o „dominium Russiae“*, *Roczniki Historyczne*, r. 48 (1982), 1983, s. 121–146; М. Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, издание второе исправленное и дополненное, Москва, 2010, с. 85–90; S. C. Rowell, *Išdavystė ar paprasti nesutarimai...*, p. 55–60, *Priedas nr. 7*, p. 71–72; S. C. Rowell, *Bears and Traitors...*, p. 40–45.

¹⁹ *Волынская краткая летопись, Полное собрание Русских летописей*, т. 35, сост. и ред. Н. Н. Улащик (toliau – *Волынская краткая летопись*), Москва, 1980, с. 122.

²⁰ Plačiau žr. *Priedą*.

²¹ *LM 8*, nr. 416, p. 312–313.

ninką sulaikyti ir pas mus atvesti, o jei nebūtų galėję jo pas mus atvesti..., ir mes liepėme jį jiems pakarti, ir mūsų raštą jie [tuo reikalu jiems siųstą] mums pateikė“²². Iš likusios teismo bylos medžiagos aiškėja, kad Čečersko valsčiaus žmonės ir miestiečiai, gavę Ldk Žygimanto Senojo raštą, suėmė vietininką. Baimindamiesi sutikti kunigaikščio M. Glinskio šalininkus keliaujant pas valdovą, jie, Ldk Žygimantui Senajam leidus, patys įvykdė mirties bausmę, tačiau ne pakardami, kaip buvo liepta, o nuskandindami išdaviką²³. Pristatyta situacija nebuvo išdavikų suėmimo taisyklė, o tik retkarčiais pasitaikanti išimtis. Valdovas buvo priverstas griebtis išskirtinių priemonių, kad numalšintų įsisiūbavusį maištą. Panašiomis aplinkybėmis mirtimi galėjo būti nubausti Valažino kunigaikščiai ir dalis 1481 m. sąmokslininkų²⁴.

Grįžkime prie pagrindinės pasakojimo ašies. Ką tik nuteistas Stanislovas Butkaitis, iškart paskelbus teismo nuosprendį, buvo nuvestas į egzekucijos vietą²⁵. Kasparas Butkaitis taip prisiminė šį epizodą: „Ir mes jį buvome vedę su mūsų broliu su Venclovu į rotušę, su valdovo [paskirtu] žvelgūnu, kurio vardas Bogušas Vaitkaitis, taip pat gi tuo metu su mumis buvo kitų gerųjų žmonių, valdovo bajorų, pakankamai.“²⁶ Cituotame epizode, kurį prisiminė Kasparas Butkaitis, galime užčiuopti kelias mirties bausmės proceso detales. Čia paminėtos trys asmenų grupės, dalyvavusios egzekucijos procese: ieškovai, teismo pareigūnas – žvelgūnas ir, matyt, atsitiktiniai žiūrovai, tarp kurių svarbiausią vietą užėmė ne miestiečiai (sic!), o valdovo bajorai.

Iš Stanislovo Butkaičio egzekucijos aprašymo galime numanyti, kad žvelgūno funkcijos apsiribojo teisingumo vykdymo priežiūra, į tolesnius įvykius jis beveik nesikišo. Į akis krinta viena žvelgūnų apibūdinanti detalė. Regis, egzekucijos procesas nebuvo surašytas jokiam atskirame dokumente arba rašte, tačiau 1515 m. spręstos bylos atsakovas Kasparas Butkaitis prisiminė žvelgūno vardą²⁷. Manytume, kad tai galėjo įvykti dėl dviejų priežasčių. Pirma, broliai galėjo pažinoti šį asmenį, ir tai galėjo būti viena iš žvelgūno

²² 1508 m. rugsėjo 21 d. Ldk Žygimanto teismo sprendimas, ten pat, p. 313: [...] *мы казали имь тог(о) наместника поимати и къ намъ привесъти, а естли бы не могли его к намъ привесъти..., и мы казали его имь обесити, и листъ они нашъ на то перед нами покладали.*

²³ Regis, Kurbaka nebuvo bajoras. Šaltinyje jo sūnus įvardijamas: [...] *ч(о)л(о)в(е)къ нашъ чичерянинъ* [...], ten pat, p. 312–313.

²⁴ Plačiau žr. Priedą.

²⁵ Regis, tokia praktika buvo paplitusi visoje Europoje. J. R. Farr, *The Death of a Judge: Performance, Honor and Legitimacy in Seventeenth-Century France*, *The Journal of Modern History*, vol. 75/1, 2003, p. 1–22.

²⁶ *РИБ*, т. 20, № 187, столб. 247: *И мы его повели были зъ братомъ своимъ зъ Венславомъ на ратушь зъ вижомъ господарьскимъ, найма зъ Богушомъ Войтковичомъ, где жь было иншихъ людей добрыхъ, боярь господарьскихъ въ тотъ часъ съ нами досыть.*

²⁷ Nėra aišku, kada tiksliai ši byla nagrinėta. Akivaizdu, kad ją sprendė Ldk Aleksandras, valdęs 1492–1506 m. Ši byla galėjo būti spręsta prieš dešimtmetį arba dar anksčiau, ten pat, st. 247–248.

pasirinkimo priešasčių²⁸. Tokiu atveju žvelgūnas turėjo tapti tarpininku, kuriuo pasitikėjo abi šalys, tiek teisingumo siekiantys ieškovai, tiek teisingumą paskiriantis valdovas. Antra, Bogušas Vaitkaitis galėjo būti dažnai skiriamas atlikti žvelgūno funkciją, todėl buvo gerai žinomas kaip teismo pareigūnų pagalbininkas.

Anot Michelio Foucault, aplink vedamą nuteistąjį susirinkusi publika turėjo tapti būsimos mirties baismės liudininkais, o drauge – šio proceso garantais bei tam tikru mastu paties mirties baismės vykdymo dalyviais²⁹. Iš paties Kasparo Butkaičio žodžių galime suvokti, kad publikos dalyvavimas buvo viena iš mirties baismės vykdymo sąlygų. Nors Butkaičio nupasakota mirties baismė turėjo vykti miestietiškoje aplinkoje, tačiau pagrindiniai įvykio liudininkai buvo ne miestiečiai, o valdovo bajorai – susirinkusių „gerųjų žmonių, valdovo bajorų“ buvo „pakankamai“ (rusėn. *досыть*)³⁰. Jei bylos tekste bernardinų vienuoliai buvo paminėti neatsitiktinai, tada teismo procesas ir egzekucija galėjo būti vykdoma Vilniuje, mažiau tikėtina, kad Polocke, Kaune arba Tykocine³¹.

Manytume, kad valdovo išdavikų egzekucijos kontekste, kai mirties baismė buvo skiriama aukšto socialinio statuso asmenims, baismės viešumą ir teisėtumą turėjo užtikrinti ne „eiliniai“ valdovo bajorai, o valstybės galingiausieji. Kaip analogais taip pat galėtume remtis besivaidijančių aukščiausių valstybės pareigūnų atvejais. Pavyzdžiui, 1503 m. sutaikant „mirtinai“ susipykusius žemės maršalką Joną Zaberezinskį ir valdovo dvaro maršalką kunigaikštį M. Glinskį dalyvavo Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras, Vilniaus vaivada ir kancleris Mikalojus Radvila, Trakų kaštelionas ir Žemaitijos seniūnas Stanislovas Kešgaila, Smolensko vietininkas Stanislovas Kiška, valdovo maršalka ir Polocko vietininkas Stanislovas Hlebavičius bei valdovo sekretorius Erazmas Ciolekas. Taip pat net Lenkijos karalystės pareigūnai – Lenčycos vaivada Petras Myškovskis,

²⁸ Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, kad B. Vaitkaitis buvo ir valdovo dvarionis, todėl jis buvo „pažįstamas“ ne tik ieškovams, bet ir valdovui. Bogušas šaltiniuose minimas 1509–1510 m., *LM* 8, nr. 558, p. 408; *PIB*, t. 20, № 29, столб. 31–32.

²⁹ M. Foucault, *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*, iš pranc. k. vertė M. Daškus, Vilnius, 1998, p. 71.

³⁰ *PIB*, t. 20, № 187, столб. 247: [...] *людей добрыхъ, бояръ господарьскихъ, [...] досыть*. Istoriniame baltarusių kalbos žodyne pateiktos 3 šio žodžio reikšmės: daug, užtektinai, pakankamai. *Досыть, досеть, досить, досить, достъ, досыгъ, Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, вып. 9, Мінск, 1989, с. 35–35.

³¹ XVI a. pradžioje LDK teritorijoje bernardinų vienuolynai veikė visose išvardytose vietovėse. Remiantis Maciejaus Neumano ir Krzysztofo Pietkiewicziaus sudarytu Ldk Aleksandro itinerariumu, valdovas daugiausia laiko praleido Vilniuje, o Polocke ir Kaune lankėsi tik du kartus. Polocke: 1497 m. balandžio 5–11 d. ir 1500 m. rugsėjo 8 – spalio 17 d.; Kaune: 1494 m. spalį, 1498 m. spalio 31 – lapkričio 2 d. Tykocine valdovas apsilankė tik kartą – 1500 m. sausį. M. Maciszewska, *Klasztor bernardynski w spoleczeństwie polskim 1453–1530*, Warszawa, 2001, s. 180–181; M. Neuman, K. Pietkiewicz, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis), *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995, 1996, p. 159–163, 165, 170, 173–175, 178, 180, 183–185, 188–189, 191, 203, 205, 235–236.

karaliaus dvaro maršalka Jonas Rabštynskis, karaliaus sekretorius Jonas Laskis ir stalininkas Petras Narcinovičius³². Visi šie asmenys turėjo garantuoti besivaidijančių šalių geranoriškumą laikantis duotų įsipareigojimų.

Regis, viešos mirties bausmės aukšto socialinio statuso valdovo išdavikams buvo vykdomos seimų metu, kai iš anksto numatytoje vietoje susirinkdavo bent dalis Ponų tarybos narių, aukščiausių valstybės pareigūnų. Konkrečių šį procesą liudijančių pavyzdžių neturime. Šią prielaidą darome remdamiesi žinomais išdavyste kaltintų ir išteisintų asmenų atvejais bei 1512 m. žemės išdininko Abraomo Jezofovičiaus laiško valdovo raštininkui ir Trakų pilininkui J. B. Sapiegai duomenimis. 1504 m. Brastos seimo metu Ldk Aleksandras ir Ponų taryba išteisino valdovo išdavyste kaltintą ir į Maskvos valstybę pabėgusį Eustachijų Daškovičių³³. Ten pat Brastoje 1511 m. seimo metu viešai buvo išteisintas, kaip įtarta, prie kunigaikščio M. Glinskio išdavystės prisidėjęs Albertas Goštautas³⁴. [1512] m. žemės išdininkas A. Jezofovičius, pranešdamas valdovo raštininkui ir Trakų pilininkui J. B. Sapiegai apie Vilniuje suimtą Smolensko pirklį Pankratą, kuris bandė pasinaudoti suklastotu valdovo raštu, teigė: „ir laikiau jį grandinėse savo namuose maždaug dvi savaites. O kai seimas ėjo į pabaigą, [...] pristačiau aš jį Vilniaus vaivada“³⁵.

Butkaičio paliudytą mirties bausmės vykdymo istoriją turėtume papildyti dar keliomis detalėmis. Jis taip prisiminė tolesnes egzekucijos aplinkybes: „ir kai mes jį atvedėme į rotušę, jis ėmė mūsų prašyti, kad mes jam leistume [atlikti] išpažintį, ir mes jam leidome [atlikti] išpažintį; ir po to jis atsiuntė pas mus tėvus bernardinus ir kitus dvasininkus, prašydamas mūsų, kad mes jo pasigailėtume“³⁶. Šiame pasakojimo epizode galime išskirti dvi svarbias lokacijas, susijusias su mirties vykdymo aplinkybe, bei du veiksmus, nulėmusius tolesnius įvykius.

³² [1503] m. gegužės 17 d. Ldk Aleksandro teismo sprendimas kunigaikščio Mykolo Glinskio ir Jono Zaberezinskio byloje, *Lietuvos Metrika (1494–1506), 6-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, nr. 515, p. 303.

³³ 1511 m. Ldk Žygimanto teismo sprendimas kunigaikščio Timotiejaus Kapustos ir Eustachijaus Daškovičiaus byloje, *РИБ*, т. 20, № 155, столб. 771: [...] и его милость господарь, будучы в тотъ часъ на соиме великом со всеми паны радами въ Берестыи, узнавши невинность мою, отпустилъ ми гневъ свой и зася въ ласку свою панскую принять, и имения мои все мне поотдавать [...].

³⁴ 1521 m. Alberto Goštauto raštas popiežiaus legatui, *Сборникъ матеріаловъ относящихся къ исторіи пановъ-рады Великаго Княжества Литовскаго*, I. Малиновскій, Томскъ, 1901, № 6, с. 409; М. Любавскій, *Литовско-русскій сейм*, Москва, 1900, с. 187–188.

³⁵ Už šio laiško fotokopiją dėkoju kolegai Dariui Antanavičiui. *Riksarkivet*, Skoklostersamlingen, E8600, I. 1: [...] и держал есми его на своєї господае содве недели в ленцугу. И как съем ся рушил [...] я его ставил перед паном воеводою виленским [...].

³⁶ *РИБ*, т. 20, № 187, столб. 247: [...] и какъ есмо привели его на ратушь, онъ почаль намъ чоломъ бити, абыхмо ему допустили споведатися, и мы ему допустили споведатися; а потомъ онъ прислалъ до насъ отцовъ Бернадыновъ и иншихъ духовныхъ, просячи насъ, абыхмо его на смерть не выдали [...].

Visų pirma ieškovai, teismo paskirtas žvelgūnas ir susirinkusi publika iš teismo proceso vietos persikėlė prie rotušės. Rotušėje buvę miesto pareigūnai turėjo skirti budelį bei prižiūrėti tolesnę egzekuciją, kuri turėjo būti įvykdyta turgaus aikštėje prie rotušės. Procesijai atvykus į mirties bausmės vykdymo vietą, pasmerktasis kreipėsi į brolius, prašydamas atlikti priešmirtinę išpažintį ir priimti Eucharistiją. Tai buvo vienas pagrindinių krikščioniškajai visuomenei būdingų žingsnių, pasitinkant mirtį³⁷. Broliai suteikė šią malonę, tada nuteistasis buvo nuvestas į vienuolyną, matyt, lydimas žvelgūno, kadangi Kasparas ir Venclovas liko rotušės prieigose.

Po to, kai Stanisovas Butkaitis atliko išpažintį ir priėmė Eucharistiją, pas brolius sugrįžo vienuoliai ir dvasininkai, prašydami jų pasigailėti nuteistojo. Iš Kasparo Butkaičio pasakojimo galime suprasti, kad pasigailėjimo prašė pats Stanislovas, o vienuoliai ir dvasininkai atliko įtakingų tarpininkų vaidmenį. Butkaitis egzekucijos atomazgą apibūdino tokiais žodžiais: „su savo broliu Venclovu pasitarę [...] neišdavėme jo mirčiai, paleidome mes jį, kad jis pats už savo nuodėmę atgailautų“³⁸. Taigi malonės prašymas buvo patenkintas. Anot K. Butkaičio, tam, kad būtų pakeistas didžiojo kunigaikščio teismo nuosprendis, nereikėjo specialaus leidimo. Kad būtų suteikta malonė, pakako bendro ieškovų susitarimo. Anot Grigorijaus Demčenkos, LDK baudžiamosios teisės praktikoje ieškovai, net ir paskelbus teismo nuosprendį, dažnai susitaikydavo arba atleisdavo nuo bausmės atsakovus³⁹. Stanislovo Butkaičio našlės Barboros bei jos vaikų Jono ir Andriejaus bylą su velionio vyro broliu Kasparu sprendęs žemės maršalka J. M. Radvila po to, kai išklausė Kasparo Butkaičio liudijimą, atmetė našlės ir jos vaikų pretenzijas⁴⁰. Teismo sprendimas rodo, kad teisėjas nesuabejojo dvasininkų ir vienuolių įsitraukimo į egzekucijos procesą galimybe, taip pat teisėtu veiksnu laikė nuteistojo prašymą ir ieškovų suteiktą malonę.

Vienuolių ir dvasininkų tarpininkavimas galėjo turėti kur kas gilesnę prasmę, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Brolių žudystė, kuri visų pirma kvalifikuota kaip pasaulietinis smurto (*мардерство*)⁴¹ nusikaltimas bei nagrinėjama pasaulietiniame valdovo teisme, turėjo gilią religinę potekstę, kadangi prieštaravo vienam iš dešimties Dievo įsakymų. Manytume, kad išpažinties ir Eucharistijos suteikimas bei vienuolių ir dvasininkų tarpininkavimas

³⁷ M. Paknys, Mirtis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 369; M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2008, p. 129–131.

³⁸ РИБ, т. 20, № 187, столб. 247: [...] зъ братомъ своимъ Венславомъ помысливши [...] на смерть есмо его не выдали, пустили есмо его, абы онъ самъ за тотъ свой грехъ покутоваль.

³⁹ Ši praktika yra LDK baudžiamosios teisės išskirtinis skiriamasis bruožas. Г. Демченка, *Наказание по Литовскому Статуту въ его трехъ редакціяхъ (1529, 1566 и 1588 гг.)*, ч. 1, Киевъ, 1894, с. 258–266.

⁴⁰ РИБ, т. 20, № 187, столб. 248–249.

⁴¹ Pagal K. Butkaičio pasakojimą, brolių žudystė buvo klasifikuota kaip smurto nusikaltimas, ten pat, st. 247.

perkėlė akcentus nuo smurto kaip pasaulietinio nusikaltimo nuodėmės (*зрех*)⁴² į religinių taisyklių pažeidimą. Kaip parodė Gitanos Zujienės tyrimas, dar XVII a. pirmojoje pusėje LDK nusikaltimas buvo laikomas ne tik teisės normų sulaužymu (nusikaltimu visuomenei), bet kartu nusikaltimu prieš Dievą. Bausmei už nusikaltimą taip pat buvo suteikiama sakralinė reikšmė, kadangi baudžiant siekta atkurti sakralinį teisingumą⁴³. Prancūzijoje viduramžiais valdovo išdavikų kūnai po egzekucijos buvo slapta užkasami be krikščioniškų apeigų arba kitaip išniekinami⁴⁴. Remiantis XVII a. viduryje užrašytu pasakojimu apie 1481 m. sąmokslą prieš Ldk Kazimierą ir sąmokslininkų egzekuciją, kunigaikštis Mykolas Olelkaitis buvo palaidotas Kijeve, o kunigaikštis Jonas Alšėniškis – kelios mylios nuo Vilniaus⁴⁵. Šaltiniuose neaprašyta, kokiomis aplinkybėmis galėjo būti įvykdytas šis procesas. Regis, didžiojo kunigaikščio institucija nesiekė atskirti nuo bažnyčios asmenų, nuteistų už valdovo išdavystę.

Kasparo Butkaičio pasakojimą turėtume papildyti dar keliomis detalėmis, reprezentuojančiomis mirties bausmės vykdymą valdovo išdavikams. Kitaip, nei Stanislovo Butkaičio atveju, didžiojo kunigaikščio vaidmuo valdovo išdavikų egzekucijos kontekste buvo kur kas svaresnis negu baudžiant kitus nusikaltėlius. 1522 m. kažkoks Mitka Vnučkaitis už valdovo raštų klastojimą turėjo būti nubaustas mirties bausme⁴⁶, tačiau bylos ieškovas⁴⁷ valdovo dvaro maršalka Jurgis Iljiničius „mūsų [Ldk Žygimanto Senojo] prašė, kad mes tuo žmogumi, Mitku, Jo Mylistą apdovanotume“⁴⁸. Priešingai, nei brolių Butkaičių byloje, ieškovas, norėdamas pakeisti bylos sprendimą, kreipėsi į didįjį kunigaikštį. Tik didysis kunigaikštis galėjo pakeisti bausmę, paskirtą valdovo išdavikams.

⁴² Anot K. Butkaičio, Stanislovo buvo pasigailėta dėl to, kad jis atgailautų už savo nuodėmę, ten pat: [...] *абы онъ самъ за тотъ свой грехъ покутоваль.*

⁴³ G. Zujienė, Mirties bausmė Žemaičių pilies teisme..., p. 118.

⁴⁴ M. Billoré, Introduction, *La trahison au Moyen Age: de la monstruosité au crime politique, Ve-XVe siècle*, Rennes, 2009, p. 31.

⁴⁵ L. Kolankowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. 1, 1377–1499, Warszawa, 1930, s. 350, 3 išnaša: *Hi autem Michael et Joannes [...] Vilnae sepulti non fuerunt, sed Olschancki 9 a Vilna miliaribus perductus sepultus est, alter Slucensis, Kioviam deportatus est.* Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomame nuoraše pasitaiko netikslumų, kurie, matyt, atsirado perrašant tekstą nuo originalaus protografo. *LMAVB RS, Rankraščių kolekcija B3, F17–27*, lap. 162: *Hi autem Michael et Joannes Olelkonis Vilnae sepulti fuerunt, sed Olschaseanus a Vilna miliaribus perductus sepultus est. Alter Slucensis Kijoviam deportatus est [...].* Šaltinio publikacija: S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai..., Priedas nr. 7, p. 72.

⁴⁶ *Lietuvos Metrika (1522–1529), 12-oji Užrašymų knyga*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis (toliau – *LM 12*), Vilnius, 2001, nr. 60, p. 155: [...] *Митко Внучкович листы н(а)ши съфалишвил и мы казали его за то поимати и въ казнь н(а)шу осадити, и мели есьмо его за то казати скарату [...].*

⁴⁷ Bylos sprendimas nėra išlikęs. Šias prielaidas darome remdamiesi Ldk Žygimanto Senojo raštu Trakų pilininkui Jurgiui Radvilai, ten pat.

⁴⁸ Ten pat: [...] *нас жедал, абыхмо тым ч(о)л(о)в(е)комъ Митком его м(и)л(о)сть подаровали [...].*

Anot Maîté Billoré, iš išdavikų prieš egzekuciją buvo atimami jų socialinę padėtį arba kilmę liudijantys ženklai, jie patys perrengiami paprastomis drobinėmis marškomis bei kalinami sukaustyti grandinėmis. Taip buvo elgiamasi tiek su išdavikais pasauliečiais, tiek su dvasininkais⁴⁹. 1481 m. sąmokslu prieš Ldk Kazimierą organizatoriai buvo kalinami ilgą laiką. Kaip užfiksuota 1481 m. gegužės 20 d. Kulmo vaivados Mikalojaus iš Dambrau laiške į Gdanską, nepavykęs pasikėsinimas į Ldk Kazimierą turėjo vykti prieš Velykas, maždaug kovo 22 d.⁵⁰ Tuo metu valdovas rezidavo Vilniuje⁵¹. Dalis sąmokslininkų čia buvo nubausti netrukus po to, kai buvo suimti, o kunigaikščiai Mykolas Olelkaitis ir Jonas Alšėniškis buvo nukirsdinti tik rugpjūčio 30 d.⁵² Regis, iki teismo proceso ir egzekucijos jie valdovo kalėjime turėjo praleisti maždaug 5 mėnesius⁵³. Vargu ar toks ilgas kalinimo laikotarpis galėjo turėti vien tik „praktinę“ reikšmę, laukiant, kol valdovas ir LDK galingiausieji susirinks į teismo procesą⁵⁴. Manytume, kad toks užsitęsęs kalinimo laikotarpis galėjo turėti simbolinę prasmę – ilgo kalinimo metu pasmerktieji turėjo prarasti išorinius socialinės padėties ženklus, galbūt netekti vidinės pusiausvyros.

Mirties bausmės vykdymo praktikos aptariamuoju laikotarpiu nebuvo nusistovėjusių⁵⁵. Jau užsiminėme, kad kunigaikščio M. Glinskio šalininko Nikolskio vietininkas Čečerske Kurbaka turėjo būti pakartas, tačiau miestiečiai ir valsčiaus žmonės jį nuskandino. Mirties bausmės forma galėjo būti pakeista dėl kelių priežasčių. Viena vertus, tam įtakos galėjo turėti sulaikymo aplinkybės, kurios nėra aprašytos šaltinyje, arba geografinės sąlygos. Kita vertus, valsčiaus žmonės ir miestiečiai galėjo įvykdyti mirties bausmę jiems

⁴⁹ M. Billoré, Introduction, p. 25–26.

⁵⁰ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, (1392–1501), collectus opera A. Lewicki (toliau – *CESXV*, t. 3), Cracoviae, 1894, nr 296, p. 321–322.

⁵¹ G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa, 2014, p. 294.

⁵² *CESXV*, t. 3; L. Kolankowski, min. veik., p. 350; Вольнская краткая летопись, с. 122.

⁵³ Tam prieštarautų S. C. Rowello publikuotas bylos nuorašas, saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje (*LMAVB RS, Rankraščių kolekcija B3, F17–27, l. 161v.–162*), kuriame aprašytas kunigaikščių Sluckių nubaudimas. S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai, Priedas nr. 7, p. 71–72; Jame įrašyta 1482 m. data: *LMAVB RS, Rankraščių kolekcija B3, F17–27, l. 162: Michael autem tunc Olelkonis et Joannes Georgii capite plexi sunt Vilnae anno 1482 die 30 augusti [...]*. Pagal šį rankraštį kalinimas turėjo trukti net 17 mėnesių (sic!). Regis, čia įšivėlė klaida perrašant tekstą iš originalaus protografo. Čartoriskų kunigaikščių bibliotekoje saugomame egzemplioriuje šios datos nėra. *Biblioteka Muzeum im. Czartoryskich w Krakowie*, 1662, l. 317: *Michael autem tunc Olelkonis et Joannes Georgii capite plexi sunt Vilnae, die 30 Augusti [...]*. L. Kolankowski, min. veik., p. 350, 3 išnaša. Kitame nepriklausomame šaltinyje – Trumpajame Voluinės metraštyje taip pat nurodyta 1481 m. rugpjūčio 30 d. data, Вольнская краткая летопись, с. 122.

⁵⁴ Remiantis Gražynos Rutkowskos sudarytu Ldk Kazimiero itinerariumu, valdovas tiek 1480 m., tiek ir 1481 m. didžiąją laiko dalį praleido Vilniuje ir Trakuose, tik 1481 m. pabaigoje apsilankė Naugarduke ir Darsūniškyje. 1481 m. suėmus sąmokslininkus, valdovas visą laiką praleido Vilniuje, tik trumpam rugpjūčio antroje pusėje buvo išvykęs į Trakus. G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza*, s. 291–297.

⁵⁵ Plačiau žr.: Priedas.

įprastesniu būdu. Pastaroji prielaida yra labiau tikėtina. Iš teismo sprendimo aiškėja, kad ieškovas nesuabejojo, kodėl būtent tokiu būdu buvo įvykdyta mirties bausmė. Kurbaičius teigė, kad „jo tėvą nuskandino be kaltės“⁵⁶, t. y. nesant jo tėvo kaltės. Mirties bausmės Maskvos valstybėje (taip pat iš dalies kaimyniniuose kraštuose – Didžiajame Naugarde, Tverėje, LDK) analizavęs Andrejus Bulyčiovas atskleidė, kad skandinimo ežeruose, upėse ir pelkėse bausmę, ypač XIV a. viduryje – XIX a., praktikavo ne tik centrinė valdžia, bet ir lokalinės bendruomenės⁵⁷. Šios bausmės populiarumą viduramžiais A. Bulyčiovas sieja tiek su liaudies, tiek su krikščioniška knygine kultūra⁵⁸. Nuskandinimo bausmė LDK buvo vykdoma ne tik centrinės valdžios⁵⁹, bet ir lokaliųjų bendruomenių iniciatyva. Pavyzdžiui, 1440 m. maišto Smolenske metu prastuomenė nuskandino Smolensko maršalką Petriką⁶⁰. Regis, skandinimas kaip mirties bausmės vykdymo forma vėlyvaisiais viduramžiais taip pat buvo praktikuojama Ordino valstybėje. 1422 m. liepos 6 d. Ragainės komtūras pranešė didžiajam Ordino magistrui, kad nuskandino vieną iš dviejų dykroje sugautų kauniečių⁶¹.

⁵⁶ LM 8, nr. 436, p. 312: [...] *отъца его втопили безъвинне.*

⁵⁷ Už galimybę susipažinti su leidiniu dėkoju S. Polechovui. Plačiau: A. Булычев, *Между святыми и демонами. Заметки о посмертной судьбе опальных царя Ивана Грозного*, Москва, 2005, c. 43–83, 199–225; taip pat žr.: В. Рогов, *История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв.*, Москва, 1995, c. 168–185.

⁵⁸ A. Булычев, *Между святыми...*, c. 48–51.

⁵⁹ Pavyzdžiui, Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio konflikto dėl valdžios LDK metu. 1433 m. Ldk Švitrigaila suėmė ir įsakė nuskandinti Vitebske (Dauguvos upėje) kunigaikštį Mykolą Jonaitį Alšėniškį, regis, kaltindamas jį išdavyste. Никифоровская летопись, *Полное собрание Русских летописей*, т. 35, сост. и ред. Н. Н. Улащик, Москва, 1980, c. 34: *И придоша в свою землю к Борисову, и ту изымаша князя Михаила Ивановича Гольшаньского на реце на Березыни, и послаша его к городу к Видебьску, и тамо его повеле утопити в реце в Двине под городом под Витебьском, а няша его невинно. Tais pačiais metais su Švitrigailos ir savo paties pasiuntiniais tokiu būdu susidorojo Ldk Žygimantas Kęstutaitis. Apie tai 1433 m. vasario 11 d. didžiajam Ordino magistrui pranešė Ldk Švitrigailos aplinkoje buvęs Mevės komtūras Liudvikas fon Lancė. *Liv-, esth- und curländisches Urkundenbuch, (1429 Mai – 1435)*, Bd. 8, herausgegeben von H. Hildebrand, Riga, Moskau, 1884, nr. 661, s. 393: *So hath der ebenumpthe hertczog Segemunth dieselbigen sendeboten gefangen unde vortrengken lassen. [...] do lis her selbest die seine bothen pfahen unde lies sie slegen uff den strossen unde vortan vortrengken.**

⁶⁰ Супрасльская летопись, *Полное собрание Русских летописей*, т. 35, c. 60: *Изымаше смоляне Петрыку, маршалка смоленского, и утопиша его во Днепре [...].* Plačiau apie maištą: С. Полехов, Смоленское восстание 1440 года, *Исторический вестник. Литва, Русь и Польша XIII–XVI вв.*, т. 7 (154), 2014, c. 160–197.

⁶¹ Šis asmuo buvo įvykđęs kažkokius nusikaltimus Ordine, todėl vėliau pabėgo į Lietuvą. *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, collectus opera A. Prochaska, Cracoviae, 1882, nr. 17, s. 1047: [...] einer des was vormals auch von Ragnith ken Littouwen entloffen an deme ich irkante das her nich rechtfertig was, und habe in in dem wasser begraben.*

Priešingai, nei teigia Anastasija Skepjan, jokių duomenų, kad 1481 m. sąmokslininkai – kunigaikščiai Mykolas Olelkaitis ir Jonas Alšėniškis, buvo ketvirčiuoti, nėra⁶². Rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad kunigaikščiai buvo nukirsdinti – rusėniškai *стятти*⁶³, lotyniškai *capite plexi sunt*⁶⁴. 1998 m. vykdant archeologinius tyrimus Kijevo Pečorų lauros vienuolyno Uspenjės sobore, buvo aptikti keli sarkofagai, kuriuose, anot Hlebo Ivakino ir Oleksandros Kozak, yra palaidoti Olekaičių giminės atstovai⁶⁵. Sarkofage nr. 4 buvo palaidotas 30–35 m. vyras. Tai buvo aukšto socialinio statuso asmuo, nuo mažens jodinėjęs ir naudojęsis kalaviju⁶⁶. Griaucių analizė atskleidė, kad jis mirė smurtine mirtimi⁶⁷. Jam buvo nukirsdinta galva, abi kojos ties kirkšnimi buvo perrėžtos aštrių daiktu (tai patvirtina likę gilūs randai kauluose), taip pat egzekucijos metu jam buvo nupjautos arba nukirstos pėdos⁶⁸. Remdamiesi rašytinių šaltinių duomenimis ir archeologų išvadomis apie soboro rekonstrukcijos darbus, tyrėjai šį palaidojimą susiejo su 1481 m. sąmokslu įvykiais. Dėl amžiaus neatitikimo H. Ivakinas ir O. Kozak atmetė galimybę, kad tai kunigaikščio Mykolo Olelkaičio palaikai⁶⁹. Tyrinėtojai išsakė prielaidą, kad jie galėjo priklausyti kitam sąmokslu dalyviui – kunigaikščiui Jonui Alšėniškiui, kuris buvo Olekaičių giminaitis, todėl galėjo būti palaidotas Uspenjės sobore⁷⁰. Šiai prielaidai prieštarauja jau minėtas XVII a. viduryje užrašytas pasakojimas apie 1481 m. sąmokslą. Anot šio šaltinio, kunigaikštis Jonas Alšėniškis buvo palaidotas kelios mylios už Vilniaus⁷¹.

⁶² A. Skepjan remiasi Fryderyko Papee studija, tačiau pastarasis ketvirčiavimo bausmės nemini, tik nukirsdinimą. A. A. Скеп’ян, Князи Слуцкія, Мінск, 2013, с. 22, 227: [...] *położyli [...] głowy swoje pod mecz katowski [...]*. F. Papee, *Polska i Litwa na przelomie wieków średnich*, t. I: *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków, 1904, s. 79.

⁶³ Волинская краткая летопись, с. 122.

⁶⁴ S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai, Priedas nr. 7, p. 72; *Biblioteka Muzeum im. Czartoryskich w Krakowie*, 1662, l. 317; L. Kolankowski, min. veik., p. 350, 3 išnaša.

⁶⁵ Г. Ю. Івакін, О. Д. Козак, До питання про ідентифікацію, с. 88–90.

⁶⁶ Ten pat, p. 87.

⁶⁷ A. Skepjan klaidingai nurodo, kad vyrui mirties metu buvo 40–50 m. A. A. Скеп’ян, Князи, с. 22; I. Д. Потєхіна, О. Д. Козак, Антропологічні дослідження поховань, с. 92–94; Г. Ю. Івакін, О. Д. Козак, До питання про ідентифікацію, с. 86–87.

⁶⁸ Kūnas sarkofage buvo išdėliotas anatomiškai, išskyrus pėdas, kurios buvo padėtos ties keliais, ten pat, p. 87, 91.

⁶⁹ Kunigaikščiui M. Olelkaičiui tuo metu turėjo būti maždaug 40–50 m. Šaltiniuose jis minimas nuo XV a. penkto dešimtmečio pradžios, ten pat, p. 90.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ *LMAVB RS, Rankraščių kolekcija B3, F17–27*, l. 162; S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai, Priedas nr. 7, p. 72; *Biblioteka Muzeum im. Czartoryskich w Krakowie*, 1662, l. 317; L. Kolankowski, min. veik., p. 350, 3 išnaša.

H. Ivakinas ir O. Kozak, remdamiesi Kijevo Pečiorų lauros mirusiųjų atminimo knygos įrašais⁷², sukcentravo dėmesį tik į du kunigaikščius, tačiau neatkreipė dėmesio į Kulmo vaivados Mikalojaus iš Dambrau laiško duomenis, kurie praplečia nubaustųjų asmenų ratą. 1481 m. gegužės 20 d. vaivada pranešė adresatui, kad Ldk Kazimieras buvo liepęs įkalinti sąmokslininkus (regis, tik minėtus kunigaikščius), „išskyrus tuos, kuriuos karališkoji didenybė liepė nubausti mirtimi“⁷³. Kas buvo šie mirtimi nubausti sąmokslininkai ir koku būdu jiems buvo įvykdyta mirties bausmė, Kulmo vaivada nedetalizavo. Šie pasmerktieji taip pat galėjo būti artimi, galbūt giminystės ryšiais su kunigaikščiais Olekaičiais susiję asmenys.

Šaltiniuose taip pat nedetalizuojama, koku būdu valdovo raštų klastotojams ir tokių raštų naudotojams buvo atimama gyvybė. Surinktų duomenų analizė rodo, kad nuo XV a. pabaigos tokie asmenys dominuoja tarp tų, kurie buvo nubausti mirtimi už valdovo išdavystės nusikaltimą⁷⁴. Šie duomenys ne tik liudija besiplečiančią suklastotų valdovo raštų rinką LDK, bet ir pasiklovimą rašytiniais dokumentais, ypač išduotais valdovo vardu, taip pat pasitikėjimą didžiojo kunigaikščio institucija iš esmės. Regis, didelis pasitikėjimas didžiojo kunigaikščio institucija paskatino destruktivyvų klastojimą. Dėl daugybės suklastotų valdovo raštų XVI a. antrame dešimtmetyje simbolinė dokumentų reikšmė LDK iš dalies sumenko. Istoriografijoje šis reiškinys geriau žinomas kaip *falsifikatų krizė*. Iš dalies turėtume sutikti su Laimonto Karaliaus išsakyta pozicija, kad PLS numatyta sužadinimo ant laužo bausmė valdovo raštų klastotojams ir naudotojams tapo „tarsi“ iš karčios kanceliarijos darbo praktikos išplaukusi „atgrasymo“ priemonė⁷⁵. Tačiau tokia ji galėjo tapti tik jei būtų taikoma praktikoje. Perfrazuojant M. Foucault žodžius, viešos mirties bausmės vykdymo ceremonijoje pagrindiniai veikėjai yra žmonės, susirinkę stebėti egzekucijos, todėl nominali bausmė vargu ar galėtų būti laikoma atgrasymo forma, kadangi ji praranda savo prasmę⁷⁶. Negalime vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kada sužadinimo ant laužo bausmė klastotojams galėjo būti pradėta taikyti praktikoje⁷⁷. Ar ši bausmė buvo imta taikyti dar XV a. pabaigoje, ar tik XVI a. pirmojoje pusėje, nėra

⁷² Šią prielaidą tyrinėtojai grindė tuo, kad tarp knygoje įrašytų Kijevo kunigaikščių minimi tiek Mykolo, tiek Jono vardai. Г. Ю. Івакін, О. Д. Козак, До питання про ідентифікацію, с. 89; С. Т. Голубев, *Древній помяникъ Кіево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI столетія)*, Київ, 1892, с. 7.

⁷³ Už vertimo patikslinimą dėkoju S. Polechovui. *CESXV*, t. 3, p. 322: [...] *ane dy, dy seyne ko[nikliche] genade hot lassen vortylgen* [...].

⁷⁴ Plačiau žr. Priedą.

⁷⁵ L. Karalius, Kauno muitinės rejestro atmintinė. Falsifikatas Lietuvos Metrikoje (XV–XVI amžių sandūra), *Kauno istorijos metraštis*, t. 6, 2005, p. 16.

⁷⁶ M. Foucault, *Disciplinuoti ir bausti*, p. 71–75.

⁷⁷ Anot PLS tyrinėtojų, sužadinimas ant laužo yra labai sunki ir lietuvių baudžiamajai teisei nebūdinga bausmė. Pirmojo Lietuvos Statuto komentarai, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 2001, p. 268.

taip svarbu. Svarbiau pabrėžti, kad XV a. pabaigoje ėmė rasti nauja valdovo išdavystės nusikaltimo samprata. Kitaip, nei 1447 ir 1481 m. sąmokslininkai, klastotojai nekėlė tiesioginės grėsmės didžiojo kunigaikščio gyvybei, bet kėsinosi į didžiojo kunigaikščio ir besikuriančių valstybinių institucijų autoritetą. Didžiojo kunigaikščio institucija siekė apsaugoti šį valdžios įgyvendinimo svertą, todėl klastotojams skyrė tokią žiaurią ir išskirtinę bausmę.

Išvados

Nors didžiojo kunigaikščio vaidmuo valdovo išdavikų egzekucijos kontekste buvo kur kas svaresnis nei baudžiant kitus nusikaltėlius, didelę reikšmę turėjo ir šio proceso viešumas. Baudžiant eilinius bajorus mirties bausmės viešumą ir teisėtumą užtikrino atsitiktiniai kilmingieji, tuo metu buvę egzekucijos vietoje. Vykdamas egzekuciją aukštą socialinį arba politinį statusą turintiems asmenims, „eilinių kilmingųjų“ nepakako. Į šį procesą turėjo būti įtraukti aukščiausieji valstybės pareigūnai ir aukšto socialinio statuso asmenys. Regis, todėl išdavystė kaltinamų asmenų kalinimas galėjo užtrukti – buvo laukiama ne tik valdovo ar numatytų teisėjų, bet ir kitų aukštųjų valstybės pareigūnų.

Mirties bausmių valdovo išdavikams vykdymo praktika aptariamuoju laikotarpiu dar nebuvo nusistovėjusi. Rašytinių šaltinių analizė rodo, kad tokiems nusikaltėliams galėjo būti kertamos galvos, jie galėjo būti kariami arba net nuskandinami. Jei H. Ivakino ir O. Kozak įžvalgos apie Kijevo Pečiorų lauros vienuolyno Uspenjės sobore rastus palaiikus yra teisingos, tada šį sąrašą taip pat galima būtų papildyti ir ketvirčiavimo bausme. Regis, šis atvejis taip pat leistų daryti prielaidas, kad prieš mirtį išdavikai galėjo atlikti išpažintį ir priimti Eucharistiją, o jų kūnai po egzekucijos būdavo laidojami krikščioniškai.

Nuo XV a. vidurio iki XVI a. pirmosios pusės mirties bausmės už valdovo išdavystės nusikaltimą „skverbėsi“ į bajorišką LDK visuomenę. XV a. viduryje – XV a. pabaigoje mirties bausme nubaustų asmenų socialinė padėtis buvo labai aukšta (mirtimi buvo baudžiami kunigaikščiai / aukščiausio socialinio statuso asmenys), o nuo XVI a. pradžios ši situacija pasikeitė. Mirtimi už valdovo išdavystės nusikaltimą bausta vis daugiau smulkiosios bajorijos atstovų. Tai buvo tiesiogiai susiję su rašto kultūros sklaida administraciniame valstybės valdymo procese, kadangi didžiausia nubaustųjų dalis buvo valdovo raštų arba antspaудų klastotojai ir naudotojai.

Priedas. Asmenys, kuriems buvo skirta mirties bausmė už valdovo išdavystės nusikaltimą.

Data ir šaltinis	Asmenys	Socialinis, politinis statusas	Išdavystės tipas	Teisėtumas	Ieškovas⁷⁸	Mirties bausmės forma
1447 ⁷⁹	penki broliai iš Valažino	kunigaikščiai	pasikėsinimas nužudyti	–	–	–
1481 ⁸⁰	kunigaikščių Mykolo Olelkaičio ir Jono Alšėniškio šalininkai	–	pasikėsinimas nužudyti	–	–	ketvirčiavimas
1481 ⁸¹	Mykolas Olelkaitis	Slucko ir Kapyliaus kunigaikštis	pasikėsinimas nužudyti	teismo sprendimu	–	nukirsdinimas
1481 ⁸²	Jonas Alšėniškis	Alšėnų ir Dubrovicos kunigaikštis	pasikėsinimas nužudyti	teismo sprendimu	–	nukirsdinimas
[1490–1492] ⁸³	Liudvikas Jonaitis	bajoras	dokumentų klastojimas	teismo sprendimu	Petras ir Jonas Nemeriničiai	–
1508 ⁸⁴	Kurbaka	–	maišto bendrininkas	be teismo sprendimo, valdovui leidus	–	nuskandinimas ⁸⁵
1522 ⁸⁶	Mitka Vnučkaitis	bajoras	dokumentų klastojimas	teismo sprendimu	valdovo maršalka Jurgis Jonaitis Iljiničius	mirties bausmė ieškovo prašymu pakeista į laisvės atėmimą

⁷⁸ Jei mirties bausmė skirta teismo sprendimu.

⁷⁹ Vienas iš jų Suchta. *Joannis Dlugosz senioris canonici Cracoviensis Opera omnia*, t. 14 (liber XII), cura et edita A. Przedziecki, Cracoviae, 1878, p. 29, 139; Хроника Быховца, *Полное собрание Русских летописей*, т. 32, сост. и ред. Н. Н. Улащик, Москва, 1975, с. 159.

⁸⁰ *CESXV*, t. 3, nr. 296, p. 321–322.

⁸¹ L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 350, 3 išnaša; S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai, Priedas nr. 7, p. 72; Вольнская краткая летопись, с. 122.

⁸² L. K o l a n k o w s k i, min. veik., p. 350, 3 išnaša; S. C. Rowell, Išdavystė ar paprasti nesutarimai, Priedas nr. 7, p. 72; Вольнская краткая летопись, с. 122.

⁸³ *Lietuvos Metrika (1427–1506), 5-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, nr. 13, p. 44.

⁸⁴ *LM* 8, nr. 416, p. 313.

⁸⁵ Ldk Žygimantas Senasis buvo įsakęs išdaviką pakarti.

⁸⁶ *LM* 12, nr. 60, p. 155.

Data ir šaltinis	Asmenys	Socialinis, politinis statusas	Išdavystės tipas	Teisėtumas	Ieškovas	Mirties baismės forma
[1528–1539] ⁸⁷	Mikalojus Tunkelis	bajoras ⁸⁸	dokumentų klastojimas	teismo sprendimu	–	–
1529 ⁸⁹	Mikalojus ⁹⁰	–	dokumentų klastojimas	teismo sprendimu	Jonas Grigoraitis	–
1529 ⁹¹	Blažekas	–	dokumentų klastojimas	teismo sprendimu	Jonas Grigoraitis	–

⁸⁷ *Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylių knyga*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, L. Steponavičienė, J. Karpavičienė, I. Vidugirytė, N. Truskauskaitė, R. Cicėnienė, Vilnius, 1995, nr. 123, p. 96.

⁸⁸ Dijokas iš Eišiškių.

⁸⁹ *Lietuvos Metrika (1566–1574), 51-oji Užrašymų knyga*, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas (toliau – *LM 51*), Vilnius, 2000, nr. 28, p. 52.

⁹⁰ Galima prielaida, kad tai Mikalojus Tunkelis.

⁹¹ *LM 51*, nr. 28, p. 52.

Literatūra

BARDACH, Juliusz. *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.

BARDACH, Juliusz. Z praktyki kancelarii Litewskiej za Zygmunta I Starego. In: *Prace z dziejów Polski feudalnej. Ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 Rocznicę urodzin.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960, s. 321–352.

BILLOREÉ, Małté. Introduction. In: *La trahison au Moyen Age: de la monstruosité au crime politique, Ve–XVe siècle.* Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2009, p. 15–34.

BURBA, Domininkas. Paprotys paleisti pasmerktąjį prašant merginai. 1769 m. įvykio Vilniuje analizė. In: *Lietuvos istorijos metraštis. 2008/1.* 2009, p. 27–43.

Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Parengė S. C. Rowell. Vilnius: Vaga, 2003.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. 3, (1392–1501). Collectus opera A. Lewicki. Cracoviae: Akademia Umiejętności, 1894.

Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430. Collectus opera A. Prochaska. Cracoviae: Typis Vlad. L. Anczyc et Comp., 1882.

CUTTLE, Simon Hirsch. *The Law of Treason and the Treason Trials in the Later Medieval France.* Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 2003.

FARR, James. The Death of a Judge: Performance, Honor and Legitimacy in Seventeenth-Century France. In: *The Journal of Modern History*, vol. 75/1, 2003, p. 1–22.

FOUCAULT, Michel. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas.* Iš prancūzų kalbos vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

GAWLAS, Sławomir. *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski.* Warszawa: DiG, 2000.

Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Opera omnia, t. 14 (liber XII). Cura et edita A. Przezdziecki. Cracoviae: Kirchmayerian, 1878.

KARALIUS, Laimontas. Kauno muitinės rejestro atmintinė. Falsifikatas Lietuvos Metrikoje (XV–XVI amžių sandūra). In: *Kauno istorijos metraštis, t. 6,* 2005, p. 7–54.

KOLANKOWSKI, Ludwik. *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, t. 1, 1377–1499.* Warszawa: Drukarnia zakładu Narodowego im. Ossolinskih, 1930.

KRUPSKA, Anna. W sprawie genezy tzw. spisku książąt litewskich w 1480–1481 roku. przyczynek do dziejów walki o „dominium Russiae“. In: *Roczniki Historyczne, r. 48 (1982), 1983,* s. 121–146.

Lietuvos Metrika (1427–1506), 5-oji Užrašymų knyga. Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012.

Lietuvos Metrika (1494–1506), 6-oji Užrašymų knyga. Parengė A. Baliulis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2007.

Lietuvos Metrika (1499–1514), 8-oji Užrašymų knyga. Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

Lietuvos Metrika (1522–1529), 12-oji Užrašymų knyga. Parengė D. Antanavičius, A. Baliulis. Vilnius: Žara, 2001.

Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, L. Steponavičienė, J. Karpavičienė, I. Vidugirytė, N. Truskauskaitė, R. Cicėnienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995.

Lietuvos Metrika (1566–1574), 51-oji Užrašymų knyga. Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas. Vilnius: Žara, 2000.

Liv-, esth- und curländisches Urkundenbuch, (1429 Mai – 1435), Bd. 8. Herausgegeben von H. Hildebrand. Riga, Moskau: Verlag von J. Deubner, 1884.

MACISZEWSKA, Małgorzata. *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim 1453–1530.* Warszawa: DiG, 2001.

NEUMAN, Maciej i Krzysztof PIETKIEWICZ. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis). In: *Lietuvos istorijos metraštis.* 1995. 1996, p. 154–240.

PAKNYS, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.

PAKNYS, Mindaugas. Mirtis. In: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai.* Sudarė V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius: Aidai, 2001, p. 365–377.

PAPEE, Fryderyk. *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich,* t. I: *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka.* Kraków: Akademia Umiejętności, 1904.

Pirmasis Lietuvos Statutas, tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalba, t. 3. Parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius ir kiti. Vilnius: Mintis, 1991.

Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius. Vilnius: Vaga, 2001.

RYČKOV, Andrej. Internal Factors Behind the Emergence of the Law of Treason in the Grand Duchy of Lithuania in the Mid-Fourteenth – to Mid-Fifteenth Centuries. In: *Lithuanian Historical Studies,* vol. 20, 2016, p. 31–52.

RYČKOV, Andrej. Valdovo išdavystės kaip nusikaltimo sampratos ištakos Lietuvoje. In: *Lietuvos istorijos metraštis.* 2013 metai. 2. 2014, p. 49–63.

ROWELL, Stephen Christopher. Bears and Traitors, or: Political Tensions in the Grand Duchy, ca. 1440–1481. In: *Lithuanian Historical Studies,* vol. 2, 1997, p. 28–55.

ROWELL, Stephen Christopher. Išdavystė ar paprasti nesutarimai? Kazimieras Jogailaitis ir Lietuvos diduomenė 1440–1481 metais. In: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Sud. Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 45–74.

RUTKOWSKA, Grażyna. *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492.* Warszawa: Neriton, 2014.

Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku, Spisy. Opracowali H. Lulewicz i A. Rachuba. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

ZUJENĖ, Gitana. Mirties baudmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškos teisės aktuose (XV–XVI a.). In: *Lietuvos istorijos metraštis.* 2015 metai. 2. 2016, p. 5–32.

ZUJENĖ, Gitana. Mirties baudmė Žemaičių pilies teisme XVI–XVII a. I pusėje. In: *Lituanistica,* t. 61, nr. 2 (100), 2015, p. 115–127.

ZUJENĖ, Gitana. *Theatrum poenarum Lietuvos raganų teismuose XVI–XVIII a.* In: *Ministri historiae. Pagalbiniai mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose.* Sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 343–361.

ZUJENĖ, Gitana. The Death Penalty in Magdeburgian Cities of the Grand Duchy of Lithuania in the Late-16th. In: *Lithuanian Historical Studies,* vol. 19, 2015, p. 83–110.

БУЛЫЧЕВ, Андрей. *Между святыми и демонами. Заметки о посмертной судьбе опальных царя Ивана Грозного*. Москва: Знак, 2005.

БУРБА, Домининкас. Накинуть платок и выйти замуж: Дело из Вильнюса 1769 года. In: *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории. 2014–2016*. Москва: Индрик, 2016, с. 270–284.

Вольнская краткая летопись. In: *Полное собрание Русских летописей*, т. 35. Составитель и редактор Н. Н. Улащик. Москва: Наука, 1980, с. 118–127.

Гістарычны слоўнік беларускай мовы, вып. 9. Мінск: Беларуская навука, 1989.

ГОЛУБЕВ, Стефан. *Древній помянник Києво-Печерської Лаври (конца XV и начала XVI столетия)*. Киев: [Тип. Имп. Ун-та св. Владимира В. И. Завадского], 1892.

ДЕМЧЕНКА, Григорій. *Наказание по Литовскому Статуту въ его трехъ редакціях (1529, 1566 и 1588 гг.)*, ч. 1. Киевъ: Тип. Имп. Ун-та св. Владимира В. И. Завадского, 1894.

Первый Литовский Статут (1529 г.). Подготовили С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс. Вильнюс: Марги раштай, 2004.

ІВАКІН, Гліб и Олександра КОЗАК. До питання про ідентифікацію поховань у саркофагах Успенського собору Києво-Печерської лаври. In: *Нові дослідження давніх пам'яток Києва: Матеріали наук. конф. Національного заповідника „Софія Київська“*, (Київ, 22–23 листопада 2001 р.). Київ: Нац. заповідник „Софія Київська“, 1999, с. 85–93.

КРОМ, Михаил. *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, издание второе исправленное и дополненное. Москва: Квадрига, 2010.

ЛЮБАВСКИЙ, Матвей. *Литоско-русский сейм*. Москва: Императорское общество истории и древностей российских при Московском университете, 1900.

Никифоровская летопись. In: *Полное собрание Русских летописей*, т. 35. Составитель и редактор Н. Н. Улащик. Москва, 1980, с. 19–35.

ПОЛЕХОВ, Сергей. Смоленское восстание 1440 года. In: *Исторический вестник. Литва, Русь и Польша XIII–XVI вв.*, т. 7 (154). Москва: Икар, 2014, с. 160–197.

ПОТЄХІНА, Інна и Олександра КОЗАК. Антропологічні дослідження поховань в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. In: *Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури. Збірник наукових праць*, вип. 2. Київ, 1999, с. 87–97.

РОГОВ, Владимир. *История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв.* Москва: Юристъ, 1995.

Русская историческая библиотека, т. 20: *Литовская Метрика, Книги судных дел*. Санкт-петербург: Императорская Археографическая комиссия, 1903.

Сборник матеріаловъ относящихся къ історіи пановъ-рады Великаго Княжества Литовскаго. І. Малиновскій. Томскъ: Паровая типо-литографія П. И. Макушина, 1901.

СКЕП'ЯН, Анастасія. *Князі Слуцкія*. Мінск: Беларусь, 2013.

Супрасльская летопись. In: *Полное собрание Русских летописей*, т. 35. Составитель и редактор Н. Н. Улащик. Москва, 1980, с. 36–67.

Хроника Быховца. In: *Полное собрание Русских летописей*, т. 32. Составитель и редактор Н. Н. Улащик. Москва: Наука, 1975, с. 128–173.

EXECUTION OF TRAITORS IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1447–1529

Summary

ANDREJ RYČKOV

The article dwells on the execution of the death penalty for those convicted of treason. Treason here is defined as a political offence perpetrated by a member (or several members) of a group sharing an identity and targeted at the leader (the sovereign) of this group or the structures that represent its public authority. Data represented in this article were gathered researching written and archaeological sources. Due to the fragmented character of the said sources, the description featuring the commitment of fratricide in 1515 was selected as an analogue and used as the main story line. This description was analysed and juxtaposed to the available data on the execution of traitors. The appendix lists the persons convicted of treason and sentenced to death.

In the period covered in this research there was no legal regulation as to the execution of traitors. Analysis of written sources revealed that offenders convicted of the offence in question were beheaded, hanged or even drowned. If the insights of H. Ivakin and O. Kozak concerning the remains found in the Dormition Cathedral of Kiev-Pechersk Lavra are correct, it can be stated that criminals were also quartered. An assumption can be made that before the execution traitors were allowed to make confession, receive the Eucharist and be buried as Christians.

In the mid- and late 15th century those convicted of treason and sentenced to death were usually of the higher social standing (most often such offenders were dukes and other persons of higher social status), since the beginning of the 16th century, however, the situation changed. An increase in the number of ordinary noblemen sentenced to death for the offence in question was observed. The dissemination of written culture in the institutional model of rule is accountable for the fact, as the majority of such offenders were counterfeiters of documents and seals of the Grand Duke.

Gauta 2016 m. birželio mėn.
Priimta 2016 m. rugpjūčio mėn.

Andrej Ryčkov – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus mokslo darbuotojas. Mokslinių interesų kryptys: teisinė ir politinė kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIII–XVI a.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT–01108.

El. paštas: andrej.ryckov@gmail.com